

YIL 1

1935

TÜRK TIB TARİHİ ARKİVİ

Archives d'Histoire de la Médecine Turque

Archiv für Geschichte der Türkischen Medizin

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER , Dr. FERİDUN NAFİZ

İSTANBUL 1935

Yazı ve idare işleri için : Dr. Süheyl Ünver. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü.
Eczacı H. Mehmed ve Emin. Şark merkez ecza deposu, Sirkeci adreslerine müracaat.

Yılda 4 sayı çıkar. Yıllık abonesi 1 lira. Tanesi 25 kuruş

"Kader"

Störkün adı zikrolunup başvekil (chancelier) ve hariciye nazırı prens Kaunitz - Rittberg (Almanca imlası: Rietberg) tarafından Josefin yanına Störk gönderilir. İmperator 1789 mayısında tedavi için Luksenburg sarayında bulunduğu ve 1770 şuba —

(Bitmedi)

(München 8, Preysingstr. 12.)

Türkiyede Tababet ve hıfzıssıhha tarihi hakkında [*]

Dr. A. Süheyl Ünver

İslâm tababeti devri eski Şark tıp kaynaklarına nazaran yeni sayılabilir. Zira İslâmiyete girmeden evvel de Şark milletlerinin kendilerine mahsus bir halk tababetleri olduğu ve bunda birbirlerinden azçok müteessir olarak bir varlık gösterdikleri, eski Şark milletlerinin Tıp Tarihleri tetkik olundukta görülür.

Şark milletlerinin Tıbbi varlıkları İslâmiyetten çok eskidir. İslâmiyet devri nisbeten yeni bir zamandır. Yalnız İslâm olan milletlerin Tıp Tarihleri eski zamana nisbetle daha iyi tespit olunmuştur. İslâm tababeti diyince yalnız Arap tababeti hatıra gelmemelidir. Arap tababeti nasıl İslâm tababetine dahilse İslâm olan Türkler ve sair milletler de buna dahildir. İslâm tababeti yalnız Arapların değil İslâmiyete dahil olan bütün milletlerin hakkıdır. Bu tababetin i'tilâsında bilhassa orta zamanı dolduran asırlarda Türklerin büyük tesirleri olmuştur. Umumî Tıp tarihleri ayrıca çok zengin olan Türk Tıp tarihi ile meşgul olmamış, Türkler İslâm tababeti arasında Arap harsına mal edilerek kaybolmuştur. Türk Tıp tarihi Arap camiasından ayrılarak tetkik olunacak olursa Arap Tababetinin bile i'tilâsında büyük hizmet ettikleri görülecektir. Zira İslâm medeniyeti Arap olduğu kadar da Türktür. (1)

İslâmların bidayette tedavi fenni Peygamberimizin gösterdiği ve halk Tababetine ait misallerle dolu olan tedavi usullerine inhisar etmemiştir. Hicretten 1—2 asır sonra başlayan tercüme devrinde Süryanice ve Yunancadan tercüme edilen eserler, İranın Cendisabur mektebinde okuyan hekimlerle Hint, Mısır, Çin ve orta Asya tababetinin de büyük tesirleri olmuştur. Diğer taraftan İslâm ve Türk Tabipleri Tababete yeni bir takım ilâçlar ve teda-

[*] Ciba Zeitschrift. Nov. 1935 No. de Almanca çıkmıştır.

vi usulleri sokmuşlardır. Onun için Şark Tababeti yalnız bir millete has değildir. Bütün Şark milletlerinin müşterek malıdır. Nitekim Uygurların bundan 14 asır evvelki Tababetlerinde Türklerin bizzat malı olan tedavi usulleri mevcut olduğu halde civarındaki Hint ve Çin tesirleri de barizdir. (2)

Hatta 14 asır evvelki Türklerin bu tedavi şekilleri halen Anadolu halk Tababetile büyük müşabehetler göstermektedir. Ve bir anane halinde bu asırlarla süren tedaviler kısmen bile olsun bu gün halk arasında cari bulunmaktadır.

Tıbbın Türklerde muhtelif ilk inkişaf devirleri hakkında kâfi derecede vesikalara malik değiliz. Turfan keşifleri bize bu noktadan az birşey veriyor. Hariçten ithaline lüzüm görülmiyen bazı tedavi maddeleri millî bir vasfa maliktir. Hayvaniyülasil tedavi maddeleri (safra, maddei gaita, idrar, siyah hayvanların, kuşların etleri, yılan derileri, kunduz hayası), aynı vechile Tababette kullanılan sebzeler (Soğan, sarımsak, turp) bal, muhtelif otlar ve meyvalar vardır. Bunlar Osmanlı Türkleri tarafından yazılan kitaplarda aynı hastalıklar için kullanılmıştır. Bazı hastalıkların tedavisinde zamanın (aybaşı ve sonu) tevafuk etmesine ehemmiyet vermişlerdir. İklim sebeplerinden dolayı memleketlerinde bulunmıyan diğer maddelerin isimlerinden, bunların menşeinin Çin ve Hint olduğunu anlıyoruz. (3) Bin üçyüz senelik ve tecrübeler üzerine müesses Türk halk Tababeti bu gün dahi yaşamaktadır. Halk Tababeti halkın edebiyat ve adetler gibi muhafaza ettiği bir şeydir. Bunların mütalâaları çoktur. Mevcut birçok misalleri burada zikretmek mümkün değildir.

890 da İbni Kuteybe namında bir âlim (Tevili muhtelifül hadis) namında eserinin 424 cü sahifesinde Horasanda meşhur bir Türk hekiminin humma, sersem, istiska, ve felç gibi bir çok hastalıkların koterisasyonla tedavi yapıldığını gördüğünü yazar (4).

Türkler muhakkak ki hastalık tedavisinde çok ileri gitmişlerdir. Nitekim Nanto isminde bir Türk alim ve hekimi 730 da Toharistan dan Çine gitmiş ve beraberinde Çin alim ve tabiplerinin hiç bilmedikleri eczayı tıbbiye ve ispençiyariye götürmüştü. (5)

Çinde Huvamini isminde bir hekim Çin tababet ve müdavatının vazı olup hatta Noykin namile bir de kitap telif eylemiş ve bir müddet bunların ahkâmile icrayı müdavat edilmiş olduğunu Çinin eski müelliflerinden Konfücius zan ve ihtimal ile beyan etmektedir. Bu kitabın, Semerkanttan Çine muhaceret etmiş bazı Türk hekimlerinin muaveneti kalemîyelerile telif edildiğine zahip olanlar vardır. (6)

Türk camiası hekimlerine eskiden çok büyük bir mevki vermiştir. İnsaniyete yalnız iyilik etmeği her türlü nefsanî heveslerini bertaraf ederek bir gaye ittihaz eden hekimliğe karşı Türk milletinın gösterdiği bu tevkiir büyük bir fazilet nümunesidir.

Türk Tıp tarihine ait anayurdun en eski vesikalarından biri de Kudatkubilik tir. Türkistanın İslâmiyetten evvel ve sonra parlak bir medeniyeti vardır. Burada İslâmiyetten sonra icrayı hükûmet eden Karahanlılar sülâlesi devri burasının medeniyetce en parlak devridir. Bu devrin mühim bir eseri olan Kudatkubilik (Saadet bilgisi) müellifi Yusuf has Hacıp (1069—1070) eserinde hekimlerin bilgilerini diğer bütün ilimlerin fevkinde görür. Hekimlerin bütün hastalıklara şıfacı olduğunu, bunların herkese çok lüzumlu insanlar olup ilâçları hayatın başı bulunduğunu, gördükleri hastalara ilâç verdiklerini, hekimlerin iyi tutulmalarını, onların lazım adam olduklarını beyandan sonra olanları gözet, onlara karşı borcunu yap ihtarında bulunmaktadır. (7)

Türkler ta eski tarihlerde bile sıhhi teşkilâta ehemmiyet vermişlerdir. Anayurttan maada sair taraflarda yaptıkları sıhhi müesseseler o memleketlerin millî tarihlerine karışmış ve millî evsafı maalesef yabancı milletlere mal edilmiştir. Tarihte şarkta İslâm hastahaneleri diye yazılan ve mühim bir kısmı Arablığa mal edilen müesseselerin hemen onda dokuzu Türklere aittir. Türklerin yaptıkları hastaneleri sırasile dercediyorum.

Mısırdaki (Kahirede) Dolun oğlu hastanesi 874

Şamda Nurettin şehit hastanesi 1154

Halepte Maristanı atik XII inci asır

Musulda (Erbilde) Gökbörü müesseseleri 1154—1234

Şamda kaymeri 1154—1198

Kayseride Gevher Nesibe hastanesi 1205

Sivasda birinci Keykâvüs hastanesi 1217

Divrikde Turan malik hastanesi 1228

Konyada Darüşşifa 1219—1236

Çankırıda Ata bey Ferruh hastanesi 1235

Kastamonide Ali pervane hastanesi 1272

İsfahan, Kirman sahasında Kutluğ Türkân hastanesi 1271—1281

Mısırdaki Seyfettin kalavun hastanesi 1284

Konya Aksarayında Darüşşifa

Tokatta pervane bey darüşşifası

Akşehirde Darüşşifa

Mardinde Darüşşifa

Amasyada Anber Aptullah hastanesi 1308

XIII cı asır

Tıp tarihlerinde Mısırdaki ve Şamdakiler Arab eseri olarak görülür. Diğerlerinden bahis bile yoktur. Bütün bu hastanelerde şarkta müdevven tarihi eserlerde okuduğumuza göre pek çok Türk hekimleri yetişmiş, Türkiye'ye dağılmışlardır. Birçok maruf hekimlerimiz de buralarda tedris ile meşgul olmuşlar ve hastanelerin başına geçmişlerdir. Şarkta bu hastaneler aynı zamanda bir Tıp mektebi olduğundan bu hastanelerin kütüphanelerinden de bahs olunmaktadır. (8)

İslâm Tababetinde Türkleri Arab tababetine karıştıran bir nokta da lisan meselesidir. O zamanlarda şarkta ilim dili Arab harsının tesiriyle Arabça idi. Bütün Türk hekimleri eserlerini Arabça yazmışlardır. Nitekim Türk oldukları artık ilim aleminde tahakkuk eden :

Farabi, Razi, İbni Sina, Ebürreyhanı Biruni, Fahrettin Sebizvari, Hakîm Azrakî Mervî, Bedrettin Semerkandî, Necibüddin Ebu Hame Semerkandî, Ebu Yezid Belhî, Abdurrahman Elmerzuvi, Ebu İbrahim Gürgâni, Şerif Şerafettin Ebül Abbas Ahmed bin Tabîb Serhasî, Necibüddin Semerkandî, İbni Turhan, Fahrettin Hoğendi, İbrahim Gaznevi, Mehmet Hoğendi, Şerif Belhî, Mehmet Harzemi, Talhai Nesefî, Geylan Belhî, Şehit Hüseyin Belhî, Mehmet bin Mes'ut Gaznevi (9), Ebu Bekir bin Zeki (Sadri Konevi 677), eserlerini Arapça yazmışlardır. Bu eserler malumdur ve kısmen mevcuttur. Lâkin bu Türk hekimlerinin ancak bir kaç Tıp tarihlerince malumdur.

Bu müelliflerin kullandıkları künyeler Arap künyelerine çok benzer. Lâkin hepsi türktür. Menşeleri olan Buhara ve Semerkant havalisi Türk memleketleridir. Buradan çıkan ülema hadsiz derecede yoktur. Halbuki İran müellifleri İbni Sinayı, Razi'yi, Biruni'yi Acem itibar ederler. Türkiye'de Türk Tababetinin mazisi bu suretle tebellür etmektedir. Bütün bu hususların tafsilid daha bir çok noktaları aydınlatılabilir.

Tıbbî doktrinler şüphe yok ki eski Çin, Mısır, Hint, Orta Asya ve Sumerlerin, badehu Yunanlıların ve Süryanilerin tesiri altında bulunmakla beraber bu güzide Türk hekimlerinin de yeniden ilâve ettikleri noktaları biliyoruz. Nitekim Ebu Bekir Razi, İbni Sina ve Ebürreyhanın vazettikleri hususi fikirler vardır ki yalnız şahsî kıymetlerini değil mensup oldukları milleti de yükseltmiştir. Bu noktalar Avrupa Tıp aleminde maruftur. Yalnız İslâm Tababeti meyanında tetkik edildiğinden Türklerin bunlardaki derecei alâkaları meçhul kalmıştır. Razi Kimyevî ameliyat ile davalar

istihsalini, hafif müshilleri (10), kaytan yakısını icat etmiştir. Asabatürrie teşrihini yapmıştır. Razinin nasihatları meşhurdur. Bir misal olarak bunu alıyorum :

Gıdalarla mualece mümkün oldukça devalardan uzaklaş. Müfret devalarla tedbir mümkün oldukça mürekkebinden muhteriz ol. İletin bidayetinde müdavat eyle, lakin kuvveti sakıt eden devalarla mübaşeret etme (10)

Razi Tifoyu, daimi hummaları, soğuk su ile tedavi usulünü koymuştur. Bazı hastalıklarda alkol verir. Zatürrie ve ihtikam riede hacamat yapar, boynuz çeker. Cıvayı Maymunlarda tecrübe ile Calinosun dediği gibi bir zerresinin bile mühlik olmadığını göstermiştir. İbni Sinanın kimyaca bir çok keşifleri vardır. Cıvanın ilk formülünü vermiştir. Fenlerin oldukça doğru bir tasnifini yapmıştır. Bir çok hastalıklar üzerine yaptığı tasnifler bugünkü tariflerin aynıdır.

Türklerin büyük Selçuk İmparatorluğu zamanına ait vekayii tıbbiyesi ortazamanı doldurur. Orta zaman İslam Tababeti başında en mütebellir zavât Türklerdir. Garpte, Endülüste Arapların tarakkileri kadar şarkta da Türklerin en yüksek şahsiyet ve eserlerini görüyoruz. (11 ve 12)

Selçuk hükümdarı Melikşahın veziri Nizamülmülkün bağdatta kurduğu Medresei Nizamiye bir Türk müessesesidir. Kendilerini bir Türk hanedanından ziyade bir islam imperatoru addeden hükümdarların sarayında Türkçe konuşulmuş, milletin lisani Türkçe olmakla beraber ilmi eserler hep Arabça yazılmıştır. (1) Onun için bu devrede Türkçe Tıb kitabı yoktur. Türkçe Tıb kitapları ancak Osmanlı Türkleri zamanında başlar. Mamafî Selçuk Tıb müesseselerinden tedrisatı Türkçe idi, ders Türkçe takrir olunurdu.

Büyük selçuk imparatorluğu zamanındaki çok zengin ve müteaddit kütüphanelerin Tıb kitapları o tarihlerde dünyanın hiç bir tarafında yoktur. Lâkin bu imparatorluk büyük badireler atlattı, memleket taksime uğramış ve o zamanlardaki müddevenatı ilmiye bu suretle ortadan kalkmıştır. Onun için Selçuk Tababeti ve bunlarda tıbbın esası, terakkileri hakkında bulunacak ufak tefek kayıtlar adeta birer keşif mahiyetinde kalacaktır. Bu kütüphanelerin tetkik olunmaması tababetin seyrini bize lâyıkile bildirmezse de hekimler ve elyevm mevcut sıhhi müesseseler ve hastanelerin çokluğu bize büyük Selçuk tababetinin çok ilerde olduğunu göstermeğe kâfidir.

Selçuk imparatorluğu zamanında şarkta göz perdesinin (cismi billurii aynın ihracı, ebülkasımın teftiti hasatı mesane ameliyatı, nezfüddemin soğuk su isalei mütemudiyesile tedavisi, kaviyatın istimali, Talyon yakısı, ateşle key malûmdur. Ameliyatlerde iptali his için butlanı his gelinceye kadar Delice otu (İvraie enivrante) verirlerdi (11 ve 12)

Türkler Tıbbî müşavereye çok ehemmiyet vermişlerdir. Hatta uzak yerlerden mütahassis hekimler çağırılırdı. Melikşahın torunu Gıyasettin Mes'udun şiddetli hastalığı esnasında Bağdattan Ebül Berekat nam Tabibi getirmişler, diğer Tabiblerle müşavere yapılmış kurtarılamamış ve 1151 ölümler Hemedanda medresesine defnedilmiştir. (Topkapı sarayı hazinesi, zübdetüttarihde resmi var). Resimde hasta yatakta, hekimlerden biri nabzına, (kalbine) diğer başına elini koyarak (ateşine) bakıyor. Eski şark Tababetinde esas bunlardır. Melikşahın ordusunda 40 deve ile naklolan seyyar bir hastane vardı.

Orta zamanın ikinci kısmında Anadolu Selçukileri zamanında Türk Tababeti yine parlak bir devre yaşamıştır. Hastanelere, sıhhi teşkilâta ve kaphçalara ehemmiyet vermişlerdir. (13) Bu devirde yetişen ve mühim eser koyan Türk hekimlerinden Şemsettin İbni Hibil Musuli, Cerrah Fasil, Muvaffakuddin İbnilmatran, Muvaffakaddın bin Abdüllatif Bağdadi, Efdaluddin Hünce, Ebülfereci Malati, İbni Salim İbni Kirabe, Kemaleddin Karatay, Takiddin Resûlayni, Bey hekim, Emir Tabib Ahmed, Şeyh Nureddin Bimaristani ve saire en meşhurlarıdır.

Anadolu Selçuk Tababeti Osmanlıların bidayeti teşekkülünde (XIV üncü asır başı) Osmanlı Türklerine geçiyor. Osmanlı Türkleri bu devrede bir çok hastaneler yaptırarak faaliyetlerine esasen devam eden Selçuk müesseselerine ilâve etmişlerdir. Bu meyanda:

Bursada Darüşşifa	1399
Edirne Leproseri	1421 - 1451
İstanbulda Fatih Darüşşifası	1470
Edirne Darüşşifası ve Tıp mektebi	1485
Üsküdar Leproseri	1514
İstanbulda Haseki bimarhanesi	1539
Mağnişa Bimarhanesi	1554
İstanbulda Süleymaniye Darüşşifası ve Tıp mektebi	1555
İstanbulda Validesi Atik bimarhanesi	1583
İstanbulda Sultanahmet Darüşşifası (14)	1616

Bu hastanelerde Anadolu'da, Mısır'da, Suriye'de ve İstanbul'daki Tıp medreselerinde yetişen hekimler çalışmışlardır. Bunların içinde Türkçe eser yazmış pek çok kıymetli şahsiyetler vardır. Bunların el yazması eserlerinden müteaddit nüshalar İstanbul kütüphanelerinde yüzlerce vardır. İlk Türkçe eser, (Havasül Edviye) kitabı 1389'da İshak bin Murat tarafından yazılmıştır. XIV üncü asır sonlarında Ahmet Dai ve Ahmedinin Türkçe (kitabı Tıp) ve (Müntahibi şifa) namında eserleri vardır. (15) Türk müelliflerinin el yazması eserlerinden müteaddit nüshalar İstanbul kütüphanelerinde yüzlerce vardır. (14)

Osmanlı Türk Tabiplerinin yazdıkları eserlerin hemen hepsi Türkçedir. Kayseride (1205), Amasyada (1308), İstanbul'da Fatih (1470), Edirne'de Bayezit II (1485), İstanbul'da Süleymaniye (1555) Tıp mekteplerinde ve bunlara mülhak birer seririyat olan hastahanelerinde pek çok güzide Türk hekimleri yetiştirilmiştir. Ayrıca nazari ve hususi olarak Tıp tedris eden ustalar ve şakirt yetiştiren Tabibler vardı. Lakin resmi hastanelerde talebe tatbikat görür ve burada asistan ve şef dö klinik olarak tekemmül ettikten sonra hassa Tabibi ve hastane mütehassısı olurlardı. (16)

Fatih Mehmet Tıp akademisi açmıştır. Hekim Kudbettin buraya riyaset etmiştir. Hastanelerde Tıbbi müşavereler ve mubahe-seler yapılmıştır. Hastahanelerde halka bedava poliklinik yapılmış ve parasız ilaç verilmiştir. (17)

Memleket sıhhi teşkilatını Türk hekimleri idare etmişlerdir. Hekimbaşının salahiyeti bu günkü sıhhat ve içtimai muavenet vekilinin aynıdır. Bu zatın müsadese olmadan kimse hastane ve Tıp mekteplerinin başına getirilmez ve memleket sıhhi teşkilatına dağıtılmazdı. Şarlatanlığın menine çalışılmış ve Tıp ilminin esaslanmasına hizmet edilmiştir.

Türk Tababetinde Avrupa tesirleri İstanbul'un fethile beraber başlamıştır. XVI ncı ve XVII inci asırlarda Latince, Fransızca Almanca ve İtalyancayı öğrenen bazı Türk hekimleri garp lisanslarından iktibaslarla bulunmuşlardır. Bu kabil eserler XVIII ve XIX uncu asırlarda daha çoktur. Eski Türkler, Selçuklar ve Osmanlılar zamanında yalnız hasta tedavisile uğraşarak hıfzıssıha hususunda büyük teşkilat yapmışlardır. Kervansaraylar, şehirlerde içtimai muavenet teşkilâtı, fakir hastalara meccanen resmi hekimler tarafından bakılarak meccanen ilaçların verilmesi (18) hakkında ahkâm koymuşlar, temizliğe çok itina gösterdiklerini misal olarak mübalağasız bütün Türk şeker ve köylerini hamam-

larla doldurmuşlardır. Türklerin fethetdikleri yerlerde yaptıkları müesseseler meyanında hamamlar, hastaneler ve çeşmeler başta gelir. Buraları evkafa merbut olduğundan fakir halk parasız istifade etmişlerdir. Türkler pek eski tarihlerden bed ile delilere tam bir hasta muamelesi göstermiş ve onları hastanelerde ayrılan kısımlara yerleştirerek icabında musuki ile tedaviye gayret etmişlerdir. (19) Bunlara dair vesikalar çoktur. Suyun temizlikte ve sıhhatin muhafazasında ne derece elzem olduğunu takdir eden Türkler yalnız şehir ve köyleri değil, bütün yolları her yarım saatte bir çeşmelerle doldurmuşlardır. Anadolu'da resmi istatistiklere göre halen 200 ü çok geçen ılıca ve kaplıcalarından ve sair içme sularından her devirde Türkler istifade etmiş ve ampirik usullerle ve bazı halk ananelerine tevfikân hastalar buradan şifa aramışlar ve iyi olanlarda hastalıklardan vikaye maksadile asırlarla Türk milleti buralarını boş bırakmamıştır. Tarih memleketimizde atlara mahsus ılıcalar bile kaydediyor. (20)

Osmanlı Türk hekimlerinden Tıbbi eserler yazanlara gelince : vanlı Mahmut.

XIV üncü asırda Geredeli İshak bin Murat, Sivaslı Ali, Şir-

XV inci asırda Altuni zade, Mehmet bin Lutfullah, Hacı Paşa, Şerefettin bin Ali, Ahi Mehmet Çelebi.

XVI inci asırda Hasan, Devai, Şirvanlı Şemsettin (İtaki), Nidai

XVII inci asırda İbni Şerif, Emir Çelebi, Ahmedî sani bin Hasan, Bey zade Mehmet, Zeynelabidin, Salih bin Nasrullah, Talati, Hekim İsa, Hezari fen Hüseyin, Ali, Hayati zade Feyzi.

XVIII inci asırda Ahmet bin İbrahim, Hafız Hasan, Hayrullah, Ayaşlı Şaban Şifayi, Aptülaziz, Kâtip zade Refi, Nuh, Vesim Abbas

XIX uncu asırda Şani zade Ataullah, Mustafa Behcet ve daha bir çok Türk hekimlerinin yazdıkları eserler İstanbul kütüphanelerinde elyevm mevcuttur. (15 ve 16)

Bu müelliflerin eski el yazması Tıp kitapları yalnız tedavi noktasından değil hayatı vikaye noktasından bazı ahkâmı muhtevidir. Bazı sarî hastalıklar karşısında halkın maneviyatını yükseltmek için her türlü çarelere baş vurulmuştur. Halk bütün dünya epidemileriyle hemzaman olan istilâî hastalıklarda çok metinane davranmıştır. Çiçek hastalığına karşı aşılama keyfiyeti Madam Montagu nun bildirdi zamandan çok eski tarihlerde Anadolu'da İstanbul ve Edirne'de tatbik edilmiştir. (21)

Hastalıklardan kalkanlara, zayıf olanlara İstanbul ve Türkiye-

nin bir çok yerlerinde taphaneler yapılmıştır. Bunlar fakir halka parasız yemek dağıtan imaretlerin yanındadır. Ekseriya medrese tarzında yapılan bu binaların çoğu bu gün mevcuttur. İstanbul şehrinin eski kanalizasyonu hıfssıssıha noktasından pek mühimdir.

XIX uncu asrın bidayetinde bütün Tıbbi müesseseler faaliyette olmakla beraber Mahmut II askeri reform esnasında asri bir Tıbbiye mektebini 14 Mart 1827 de açmış ve bunu bir çok yeni askeri hastanelerle takviye etmiştir. O zaman hekim başı Mustafa Behçet efendi idi ve tedrisatın başında maruf Türk hekimlerinden Abdülhak Molla, ser müneccim Osman Saip efendi ve sair zevat vardı. Mektepten mezun olanlar ordu, donanma ve Tophane hastanelerine asistan olarak gönderilirdi. (1)

1839 da bu mektep ve ayrıca 1831 de açılan cerrahhane birleştirilerek Galata Sarayda büyük bir Tıp fakültesine tahvil olunmuş ve tedrisatın başına Viyanadan Profesör Bernard getirilmiştir. Bernardın yücüda getirdiği asri tedris programile mektep Avrupa Tıp fakültelerine muadil bir dereceye gelmiş ve Doktora ünvanı vermeğe başlamıştır. Talebeler mektepten çıkınca ordu ve adetleri arttırılan askeri hastanelere ve bir taraftan vücade getirilmeğe başlayan sivil ve eski hastanelerde istihdama başlanmıştır. Tedrisat bu mektepte Fransızca idi. 1865 de tedrisat Türkçeleşmiş ve mektep çok rağbet bulmuştur. Bu mektep çok muktedir Türk hekimleri yetiştirmiştir. 1865 de bir tıp Akademisi mahiyetinde resmen Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniye teşekkül etmiş ve Türkçe Tıp ıstılahatını vaz ile büyük bir kamus vücade getirmiştir. Bu tarihlerde İstanbulda Tıbbiye mektebinin tekâmülü için açılmış tatbikat mektepleri, poliklinik ve saire vardır. Hükümet de sıhhi teşkilata çok dikkat göstermiş ve çiçek aşısını mecburi olarak tamim etmiş ve sıhhi tesisata ehemmiyet vermiştir. Karantina Türkiyede XIX uncu asır bidayetinde mektebi Tıbbiyenin ihdasından evvel beynelmilel mukavele ile vazolunmuştur. Bu hususta ilk meşgul olan Lebib efendidir. Mektebi Tıbbiye XIX uncu asır sonlarında ve XX inci asrın bidayetinde bir çok yeni dersler ilavesile takviye edilmiştir.

Mülki hizmetler için Tabib yetiştirmek gayesile 1864 de mektebi Tıbbiyei mülkiye açılmış, askeri Tıbbiye mektebi ile beraber 1908 de Haydarpasada Tıp fakültesi ünvanile tevhit edilmiştir. Bu arada Avrupadan getirilen bazı hocalarla zaman zaman tedrisat takviye edilmiştir.

Mütareke ve milli mücadele senelerine kadar Türk Tababeti

başda Avrupada yetişmiş ve burada teferrüt etmiş yüksek Türk hocalarile daima büyük bir tarakki göstermiş ve Türkiye Cumhuriyetinin 1923 de tesisile fevkalâde bir terakkiye mazhar olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin 10 senelik Sıhhat ve İctimaî muavenete mütaallik programı tamamen tatbik edilmiş ve şayanı şükran neticeler elde edilmiştir. İstanbul universitesinde 1933 de bir reform yapılarak fakültenin daha ziyade tekâmülüne yardım edilmiş ve mektep Haydarpaşadaki binadan İstanbulun merkezine ve seririyatları da hastanelere taksim edilmiş ve hocası olmıyan kürsüler Avrupadan getirilen mütehassıslarla takviye edilmiştir.

A 1926 da başlayan Sıtma mücadelesi, sarî hastalıklarla mücadele, 1925 de Zührevî hastalıklarla mücadele, Trahom mücadelesi Verem mücadelesi, doğum ve çocuk bakım evleri, deli ve sinirlilere yardım ve tedris müesseseleri, propaganda ve neşriyat ve bunların kanun ve nizamnameleri, su, uyuşturucu maddeler kanunları, Tababet ve şüabatı sanatlerinin icrasına dair kanun, umumi hıfzıssıha kanunu, eczacılar ve eczahaneler kanunu gibi bir çok kıymetli kanunlar neşrolunmuş ve bunların mufadî harfiyenin tatbik edilmiştir. (22)

Halen bütün hastalıklarla mücadele olunuyor, ve bunun için pek çok gayret sarfedilmekte ve maddi fedakârlıklar yapılmaktadır. Bu 10 senelik sıhhat siyasetinin tatbikinde yeni Türk hükümeti baş ve azalarının ve sıhhat vekili Refik Beyin emsalsiz hizmetleri vardır. Şehir ve köy hıfzıssıhasına, Tib tedrisatına ve Türk hekimlerinin tekemmülüne son derecede gayret olunmaktadır. Bu mesainin daha şimdiden semereleri elde edilmiştir.

Sur l'histoire de la médecine et de l'hygiène en Turquie [1]

Dr. A. Süheyl Ünver

Professeur agrégé à la Faculté de
Médecine d'Istanbul

L'histoire de la Médecine Islamique peut se diviser en deux périodes, d'après les anciennes sources médicales de l'Orient. Car l'étude de l'histoire de la médecine des anciens peuples de l'Orient nous apprend qu'ils furent en possession d'une médecine populaire passablement développée, bien avant l'Islam. Cependant ce n'est qu'à partir de la période Islamique que cette histoire commence à nous être connue. Il ne faut du reste pas penser exclusivement à la médecine des Arabes lorsque l'on parle de médecine musulmane, qui comprend également la médecine pratiquée par tous les peuples musulmans et notamment les Turcs, qui y eurent une grande part au moyen âge, mais dont l'histoire de la médecine fut longtemps ignorée ou confondue avec celle des Arabes, qui lui est redevable pour une grande part de son développement, car il ne faut pas oublier que la civilisation musulmane est aussi turque qu'arabe. [1]

Même à ses débuts l'art de la thérapeutique chez les Musulmans ne s'est pas borné aux méthodes empiriques populaires ou aux préceptes coraniques. Un ou deux siècles après l'hégire, commence la période des grandes traductions des oeuvres grecques et syriennes, et avec les médecins qui étudient à l'école de Djend-sabur en Iran, se fait sentir vivement l'influence de la médecine de l'Inde, de l'Egypte, de la Chine et de l'Asie - centrale. D'autre part la médecine arabe et turque ont introduit dans cet art un grand nombre de nouvelles méthodes, thérapeutiques; et c'est pourquoi la médecine de l'Orient ne saurait être l'apanage d'un seul peuple, et leur appartient à tous. De même nous trouvons des méthodes thérapeutiques appartenant en propre aux Turcs dans la médecine des oygours datant de 14 siècles alors que l'influence de l'Inde et de la Chine s'y font également sentir

[*] Communication faite à la société d'Histoire de la médecine de Bucarest.

[1] Dr. Galib Ata: Histoire de la la Faculté de Médecine 1341 (1926).

d'autre part. [2] Ces méthodes vieilles de 14 siècles se retrouvent même encore tant soit peu modifiée dans la médecine populaire de l'Anatolie. Nous ne possédons pas de documents concernant ces différents et primitives périodes de développement de la médecine turque. Cependant les découvertes faites à Turfan nous ont appris quelque chose à ce sujet. Certains produits thérapeutiques ne furent jamais d'importation et possédèrent pour ainsi dire un caractère national. Tels furent les produits d'origine animale (Bile, selle, urine, chairs des animaux et oiseaux noirs, peaux de serpents, testicules de kundus «castoréum»), de même certains légumes tels que l'oignon, l'ail, le radis; le miel diverses herbes et fruits médicinaux. Toutes ces substances furent employées pour les mêmes traitements comme nous le voyons dans les livres de médecine des Turcs Osmanlis. Il est aussi intéressant d'observer que les époques de traitement (commencement ou fin du mois) sont en parfaite correspondance. Nous reconnaissons également d'autres substances de provenance hindoue ou chinoise à leur exotisme [3]. Cette médecine vieille de plus de 10 siècles et basée sur une multitude d'observation, est encore vivace dans le peuple, comme sa poésie et ses coutumes traditionnelles. Une foule d'exemples pourraient en être cités. Ainsi en 890 İbni Kutteyba nous parle à la 424ème page de son traité intitulé «Tevili muhteliful hadis» d'un célèbre médecin Turc de Horassan qu'il a vu traiter des maux comme les fièvres, la méningite, l'ansarque, la phtisie et la paralysie par de cautérisations. [4] il est certain que les Turcs allèrent loin en thérapeutique; ainsi un médecin turc du nom de Manto quitta en 730 le Toharistan pour la Chine et y emporta bon nombre de produits pharmaceutiques inconnus des médecins chinois. [5]

Konfucius nous cite le médecin chinois Huvanini comme fondateur de la médecine et thérapeutique chinoise et certains auteurs pensent que son oeuvre le Noykim fut écrite avec l'aide de certains médecins turcs émigrés de Samarkand [6]

[2] Dr. R. Rahmati — Zur Heilkunde der Uiguren (1, 1930 Berlin) Verlag der Akademie der Wissenschaften in kommission bei Walter gruyter u. co. R. R. (II. 1932 Berlin)

[3] Dr. R. Rahmati — zur Heilkunde der Uiguren. Forschungen und Fertehtitte No. 33 p. 436. 20 Nov. 1932.

[4] Cherefeddin — Un médecin turc ayant vécu il y a mille ans. Adsiz Medjmua No. 14, 1932.

[5] Histoire — Société d'étude de l'histoire turque) Vol II.

[6] Dr. H. Remzi — Histoire de la médecine 1886. Dr. Tevfik Vacid — Histoire de la thérapeutique 1327 Fas. I.

La population de race turque a de tout temps su rendre justice à la Science et au dévouement de ses médecins dignes d'éloges.

Un des plus anciens documents concernant la médecine turque est (Kudatkubilik) écrit par Yousouf Has Hadjib en 1069—1070 à l'époque de la culture brillante de la dynastie des Karahan dans le Turkestan.

Il y est parlé entre autres des devoirs envers les médecins qu'il place au-dessus de tous les savants [7]. Les Turcs accordèrent depuis une époque très reculée de l'importance aux organisations sanitaires, même en dehors de leur propre patrie.

Malheureusement maintes fois le mérite en fut attribué à d'autres, particulièrement aux Arabes alors que les neuf dixièmes de ces établissements leur appartiennent d'une façon certaine. Nous citons par ordre de date les principaux hôpitaux fondés par les Turcs :

Hôpital d'ibni Tolon au Caire 874

» Nurettin Chéhid à Damas 1154

» Moristan Atik à Alep XIIème siècle.

Organisations sanitaires de Gökbörü à Mosoul (Erbil) 1154—1234

Hôpital Kaymeri à Damas 1154—1198

» Kevher Nesibé à Césarée 1205

» Keykavüs Ier à Sivas 1217

» Touran Malik à Divriki 1228

» de Konia 1236—1219

» Ata bey Ferrouh à Tchangiri 1235

» Ali Pervané à Kastomoni 1272

» Kutlug Turkan à Ispahan (Kerman) 1281—1271

» Seyfeddin Kalavon - en Egypte 1284.

» de Konia Akseray

» de Pervané bey à Tokat,

» d'Akşehir

» de Mardin

» d'Amber Abdullah d'Amassia 1308.

} XIIIème siècle

Les hôpitaux sus-mentionnés situés en Egypte et à Damas sont cités comme Arabes dans les livres d'histoire et il n'est même pas parlé des autres.

[7] Dr. Riza Nur — Histoire turque.

Dr. A. Süheyl — Valeur des médecins turcs il y a 40 siècles. Tedavi seririyatı No. 9. 1933

Teşrih Müderrisi Mazhar Paşanın çalışma odasında mütevazı bir köşe

Sapey in kıymetli talebe.si ve bizde asrî teşrihin vazı ol n kıymetli ve değerli üstadımız *Mazhar Paşa* türk hekimliğinin çalışmada ve eser vücade getirmekte en büyük bir misalidir. Teşrihe ve onun ıstılahlarına şark ve garp kaynaklarını tetkik ile yenilikler sokan üstadın mesai olmasındaki şu köşe ne büyük bir hatıradır. İşte şu mütevazı köşede kıymetli üstadın cilt cilt teşrih eserleri tasarlanmış, tashih olunmuş, basılmış ve günlük dersleri hazırlanmış ve merhum her faziletli Türk hekimi gibi burada zevkli seneler, aylar, günler ve saatler, yani bütün bir hayatını geçirmiştir. Onun ruhuna gelmiş ve geçmiş, yaşayan ve gelecek hekimler namına bin saygı!

(Mecmuaya basılması için bu resmi Tıp Fakültesi tedavi seririyatı ve farmakodinami profesörü *Dr. Akil Muhtar Özden* vermiştir.)

(Türk Tıp Tarihi Arkivi ilâvesi)

De très nombreux médecins turcs étudièrent dans tous ces hôpitaux pour se répandre ensuite dans tout le pays, de même que d'autres restèrent à la tête de ces hôpitaux et s'occupèrent d'enseignement car ceux-ci constituaient en même temps des écoles de médecine possédant toutes de riches bibliothèques dont il est aussi parlé [8].

L'Arabe qui au moyen âge fut à l'Orient ce que le Latin fut à l'Occident contribua aussi pour une très grande part à l'erreur longtemps commise de prendre les célèbres médecins turcs pour des Arabes parce qu'ils écrivirent tous leurs traités dans cette langue selon l'usage du temps. De même les médecins que je vais citer et qui sont aujourd'hui universellement reconnus comme étant de origine turque :

Fâr'abi (Alfarabus), Ebubekir Razi (Razès), Ibnî Sina (Avicenne), (Biruni) Eburreyhan, Fahreddin Sebizvari, Hakîm azrakî mervi, Bedreddin Semarkandi, Nedjibuddin Abu Hame Semarkandi, Abu zeyid Belhi, Abdurrahman Elmerzuvi, Abul Abbas Ahmed bin Tabip Serhasi, Nedjibeddin Semarkandi, Ibnî Turhan, Fahreddin Hodjendi, Cherif Belhi, Mahmud Harzemi, Talhai Nesefti, Geylan Belhi, Chehid Hussein Belhi, Mehmed bin Mahmud gaznevi [9] Abu Bekir bin Zeki (Sadri Konevi 677).

Toutes les œuvres de ces savants qui furent complètement rédigées en arabe sont connues et existent encore en majorité, mais hélas, malgré cela bien peu de médecins turcs sont cités par l'histoire de la médecine. En effet leurs noms et prénoms musulmans les ont fait confondre avec des arabes mais leur pays d'origine le Bokara, Semarkand et les régions environnantes ne laissent plus de doutes sur leur origine turque quoiqu'ils aient été aussi revendiqués par les Iraniens et ce n'est qu'à des travaux tout récents et pas encore achevés qu'on doit ces éclaircissements.

Il va sans dire que la médecine d'alors subit tant soit peu l'influence de l'Egypte, de l'Inde, de la Chine, des populations sumériennes de l'Asie - Mineure mais les grandes doctrines émises par Razès, Avicenne, Eburreyhani Biruni font honneur non pas seulement à leur nom mais à toute la nation turque. Toutes ces questions connues de l'Occident ont été seulement et malheureusement étudiées sous le nom de médecine islamique sans faire la moindre part à la nationalité des auteurs.

[8] Ibnî Ebi Osseibia — (680 - 600) عيون الانباء طبقات الاطبا
Leclerc — Histoire de la médecine arabe.

[9] Bursali Tahir — Türklerin ulum ve fûnuna hizmetleri 1327.

Razès faisant déjà de la chimie pharmaceutique, inventa les purgatifs légers et son célèbre emplâtre.

Ses diagnostics étaient célèbres dans le monde entier. Je cite à titre d'exemple ces recommandations qu'il faisait à ses malades : Préfère les aliments aux médicaments tant qu'il est possible de te soigner en ayant recours à eux. Choisis de préférences des médicaments simples et évite les médicaments déprimants au début des maladies surtout [10]. C'est encore lui qui indiqua le premier le traitement de la fièvre typhoïde et des fièvres continues par l'eau froide. Il traitait la pneumonie et les congestions pulmonaires par des saignées et ventouses. Il expérimenta le mercure sur des singes et en montra le degré de toxicité. Avicenne en donne d'autre part une formule. De même ses prescriptions aux malades ne sont pas très différentes de celles qu'on fait encore aujourd'hui.

Le moyen - âge, à l'époque du grand Empire Seldjoucide assiste à l'épanouissement en Orient de la médecine turque tandis qu'en Occident la médecine arabe atteint son apogée.

Le médressei Nizamiye fondé par Nizamul Mulk à Bagdat est une institution essentiellement turque. Cependant le Turc quoique parlé à la cour fut remplacé dans les livres par l'Arabe, les Sultans se croyant avant tout des souverains musulmans. C'est pourquoi les livres de médecine rédigés en Turc ne datent que de l'époque ottomane, cependant, les leçons et l'enseignement se firent en Turc dès les Seldjoucides.

Les bibliothèques du grand empire Seldjoucides furent les plus riches de leur temps; mais malheureusement dispersées à la chute de l'empire et actuellement les documents intéressants de cette époque sont de véritables trouvailles; cependant le peu qui en reste ainsi que les établissements sanitaires de cette époque suffisent à prouver l'essor de la médecine turque au moyen - âge.

A l'époque Seldjoucide les opérations de la cataracte et celle de la lithiase de la vessie d'Abul Kasis, étaient pratiquées, on soignait l'hémorragie par des affusions continues d'eau froide, on employait les cautérisant l'emplâtre de Talion et les révulsifs. On donnait l'(Ivraie enivrante) comme anesthésique pendant les opérations.

Les médecins turcs eurent souvent recours aux consultations. Ainsi pendant la maladie du petit fils de Mélik Chah, Abul Berekat

[10] Tahir — Menazirul Asar 1317

fut appelé de Bagdad, quoique en vain — Une image du tamps représentant la scène de la consultation, contenue dans le (Züb-detüttarih) conservé au palais de Top Kapou, en témoigne. L'armée de Mélik Chah comprenait un hôpital ambulant chargé sur 40 chameaux. De même la médecine turque eut un renouveau de vitalité à l'époque des Seldjoucides d'Anatolie [11 et 12]. Les hôpitaux, établissements sanitaires et stations thermales se développèrent [13]. Les plus célèbres médecins turcs de cette époque ayant contribué à ce développement sont :

Chemseddin Ibni Hibil Musuli, Djerrah Fasil, Muvaffakaddin Ibnil Matran, Muvaffakaddin bin Abdüllatifi Bagdadi, Efdalüddin Hundji, Ebül Feredjil Malati, Ebu Salim Ibni Kirabe, Kemaleddin Karaıay, Takiddin Rasul Ayni, Bey Hekim, Emir tabib Ahmed, Cheyh Nureddin Bimaristani [11 et 12].

Au début du XIV ème siècle la médecine en Anatolie passe aux mains des Turcs Ottomans qui ajoutent nombre d'hôpitaux et d'hospices à ceux déjà existants. Entre autres :

Hôpital de Brousse 1399

Léproserie d'Andrinople 1421 — 1451

Hôpital de Fatih à Istanbul 1470

Hôpital d'Andrinople et école de médecine 1485

Léproserie d'Uskudar 1514

Asile d'aliénés de Haseki à Istanbul 1539

Asile d'allénés de Manissa 1554

Hospice et école de médecine de Suleymaniyé à Istanbul 1555

Hôpital Valıdei atik d'Uskudar 1583

Hospice de Sultan Ahmet 1616

Les médecins formés dans les écoles d'Anatolie, de Syrie et d'Istanbul travaillaient dans ces hôpitaux, et de très précieux ouvrages furent rédigés par eux en Turc dont on retrouve les manuscrits par centaines dans les bibliothèques d'Istanbul [14].

Le premier d'entre eux (Havasul edviye) appartient à Ishak bin Mourad (1389). [15]

[11 et 12] Dr. A. Süheyl — Selçuk tebabeti No. 1 T. T. T. C. Halit

[13] Dr. A. Süheyl et Fehmi — Les statios thermales d'Anatolie à l'époque Seldjoucide. — 1933 communication faite au Ve congrés médical d'Angora. Eyud — İslam ve Funun 1315

[14] Travaux de l'Institut d'Histoire de la Médecine de l'Université d'Istanbul.

[15] Dr. Osman Chevki — Histoire de la Médecine des Ottomons. Bursali Tahir — Osmanli Muellifleri.

A la fin du XIVème siècle les ouvrages d'Ahmet Dai et d'Ahmedi (Kitabi Tıb) et (Müntehibi Chifa). Presque tous ces ouvrages sont en Turc.

Des médecins turcs très distingués furent formés par les écoles précitées qui comprenaient également des hôpitaux où étudiaient les futurs chefs de cliniques et médecins désirant se spécialiser [16]. C'est le Sultan Mehmet Fatih qui ouvrit la première académie de médecine, à laquelle présidait le médecin Kutbeddin.

Dans tous les hôpitaux des services de Polyclinique existaient et les malades y recevaient gratuitement traitement [17]. L'archiatre du Sultan jouait à l'époque le rôle de ministre de la Santé et contrôlait le corps médical des hôpitaux tout en s'opposant aux charlatans. A partir de la prise d'Istanbul la médecine turque entre en contact avec la science occidentale, plusieurs ouvrages latins, français, et allemands sont traduits par des médecins turcs au XVIIème, XVIIIème et XIXème siècle.

De même de cette époque l'hygiène fut très en honneur et très étudiée par les Turcs. Dans les villes les caravansarails étaient surveillés, des dispensaires soignaient gratuitement les malades et distribuaient des médicaments aux pauvres [18] et la multitude des hamams prouve la grande importance qu'on attachait à la propreté.

De même dans tous les pays conquis la construction de hamams d'hôpitaux et de fontaines était intense et dépendait de l'Evkaf. Les fous étaient isolés dans des asiles d'aliénés et on les traitait même quelque fois par la musique. [19] La pureté de l'eau et son abondance furent aussi particulièrement surveillées.

Les sources thermales, au nombre de plus de 200 encore en Anatolie, furent presque toutes exploitées très régulièrement et il en existait même pour les soins à donner aux chevaux [20].

Enfin voici la liste des médecins turcs ottomans ayant écrit des livres de médecine :

XIVe siècle : Geredeli Ishak bin Mourad, Sivasli Ali, Chirvanli Mehmed.

[16] Etudes dans les archives de l'Etat. Tıp Dünyası 1934

[17] Dr. A. Süheyl — Hôpital Mahmet Fatih. Tıp Dünyası 1932

[18] Un document concernant le service sanitaire et l'assistance publique dans la Turquie du XVème siècle Tetavi Seririyatı No. 8 1932.

[19] Evlia Tchelebi Seyahatnamesi Vol. I

[20] Statistique des mines. 1323

XVe siècle : Altuni zade, Mehmed bin Lutfullah, Hadji Pacha Cherefeddin bin Ali, Abi Mehmed Tchelebi.

XVIe siècle : Hassan, Devai, Chirvanli Chemseddin (Itaki), Nidai.

XVIIe siècle : Ibni Cherif, Emir Tchelebi, Ahmedi Sani bin Hassan, Beyzade Mehmed, Zeynel Abidin, Salih bin Nasrullah, Talati, Hekim Isa, Hezari fen Hussein, Ali, Hayati zade Feyzi.

XVIIIe siècle : Ahmed bin Ibrahim, Hafiz Hassan, Hairullah, Ayachli Chaban Chifai, Ömer Chifai, Abdülhaziz, Kâtip zade Refi, Nouh, Vesim Abbas.

XIXe siècle : Chani zade Ataullah, Mustafa Behdjet.

Leurs livres ainsi que bien d'autres existent dans les différentes bibliothèques d'Istanbul.— [15] La plupart d'entre eux ne traitent pas seulement de thérapeutique mais d'hygiène préventive. De sévères prescriptions étaient ordonnées pendant les épidémies et la vaccination contre la variole était connue à Istanbul et en Anatolie bien avant la mention qu'en fait lady Montagu. [21] Dans des maisons de convalescence étaient soignés les malades nouvellement guéris, les pauvres dans des «imarets» dont bon nombre existent encore aujourd'hui comme bâtiments. Enfin l'ancienne canalisation d'Istanbul est faite remarquable au point de vue de l'hygiène.

En plus des vieilles écoles, le Sultan Mahmut II fondait en 1827 une école de médecine moderne et lui annexait un grand nombre d'hôpitaux militaires. L'Archiatre Mustafa Behdjet efendi dirigeait cette école et de célèbres médecins turcs tels que Abdulhak Mollah et Osman Saib efendi y formaient des élèves qui allaient faire leur stage dans les hôpitaux de l'armée et de la marine.

En 1839 cette école se réunissait à l'école de Chirurgie fondée en 1831 et une grande faculté de Médecine fut organisée à Galatasaray sous la direction du célèbre Prof. Viennois Bernard. L'école s'éleva rapidement au degré des facultés d'Occident et discerna le titre du doctorat. Les cours se faisaient en français. En 1865 le turc remplaça cette langue et la faculté jouit de la plus grande vogue et fournit au pays d'excellents médecins. En 1865 la Société turque de médecine ayant l'autorité d'une académie fut constituée et fixa en un dictionnaire spéciale la ter

[21] Opuscule de la variole imprimé à l'école de médecine (1262).

minologie médicale. A cette époque des écoles d'applications et de nombreuses polycliniques aidaient à la perfection de l'enseignement rendaient la vaccination Jennerienne obligatoire et s'occupaient tout particulièrement des questions médicales.

La quarantaine fut introduite en Turquie par règlement international au XIXème siècle avant la fondation de l'école de médecine.

Lebib efendi fut son premier organisateur. En 1908, l'Ecole civile de médecine fondée en 1874 fut réunie à l'Ecole militaire à Haidar Pacha et prit le titre de faculté de médecine. Plusieurs professeurs vinrent d'Occident à certains intervalles et y firent des cours.

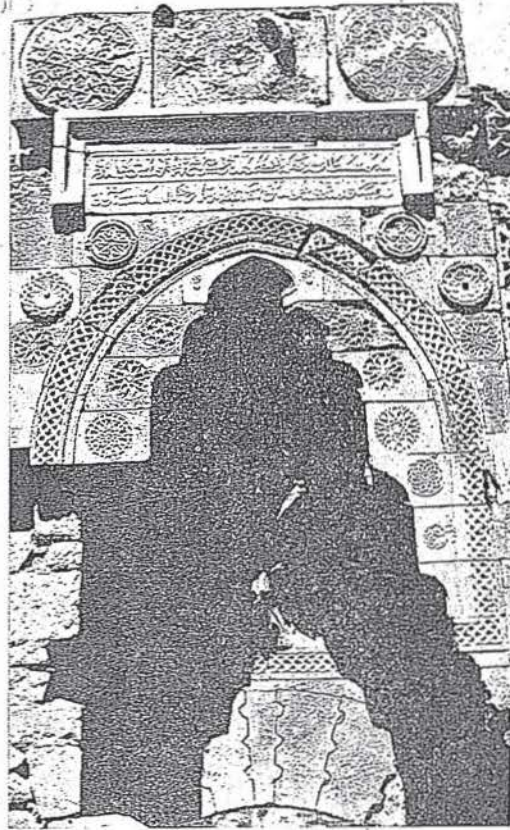
Enfin en 1923 l'avènement de la République la faculté ayant à sa tête des professeurs ayant fait de longues études dans les écoles d'Occident jouit d'un renouveau de vitalité. Le programme d'hygiène et d'assistance publique de 10 ans de la République à fourni les plus beaux résultats. En 1933 l'Université fut complètement reformée, la faculté de médecine transportée au centre d'Istanbul et les hôpitaux municipaux lui étant annexés un certain nombre de Professeurs furent appelés d'Occident pour occuper les chairs libres.

1926 de nombreuses lois concernant l'exercice de la médecine et de la pharmacie, les substances médicamenteuses furent promulguées et la lutte antituberculeuse, ainsi que celles contre le paludisme, les maladies vénériennes, le trachome, furent très vigoureusement menées. La propagande en faveur [22] de l'hygiène est particulièrement active. En ce moment de très grands et efficaces efforts sont faits chaque jour dans la lutte contre les maladies et pour l'amélioration de l'hygiène publique. Pendant cette période relativement courte de 10 ans d'énormes progrès ont été réalisés grâce à l'infatigable énergie des membres dirigeants et du ministre de l'Hygiène et de l'Assistance publique Bay Réfik. Déjà dans le domaine de l'hygiène des villes et des villages, comme dans celui des études médicales, les plus remarquables progrès ont été réalisés.

[22]. Annales (Revue) du Ministère de la Santé No. spécial 1933.
Dr. Feridun — Notes de Thérapeutique (Tedavi Notları) No. 4 1933.

Hemedanda 1151 de Melikşah torunu Mesuda yapılan tıbbî muayene
(Une scène de consultation du petit fils de Melikchah à Hemedan en 1151)
Topkapı sarayı. Hazne N. 1863

Kayseride 1205 de açılan kevher Resibe hastanesi kapısı
(l'entrée de l'Hôpital kevher Nessibé à Gesarée 1205)

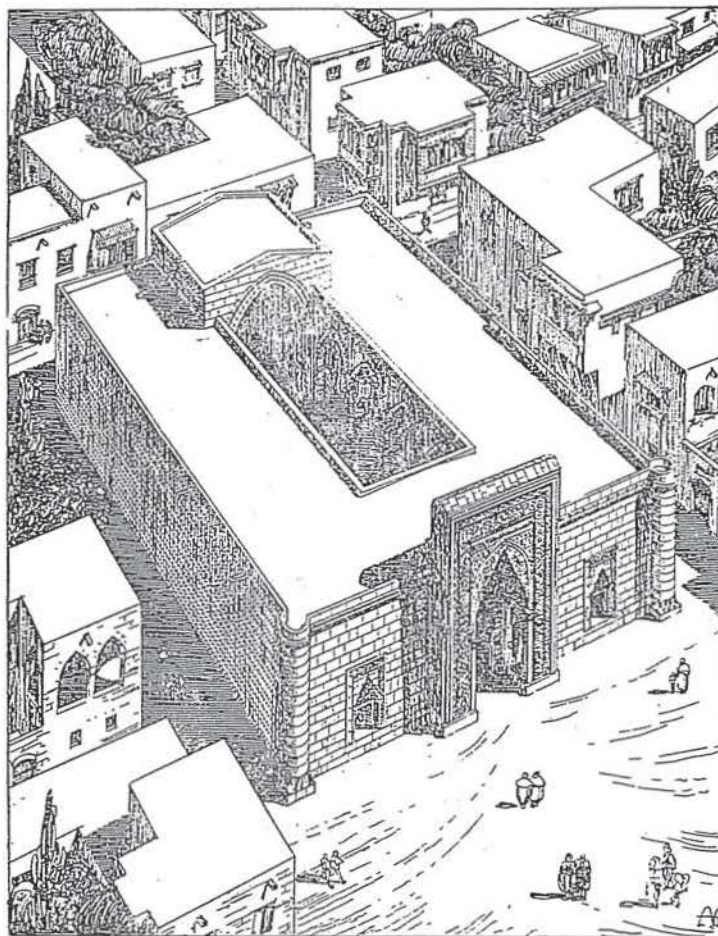
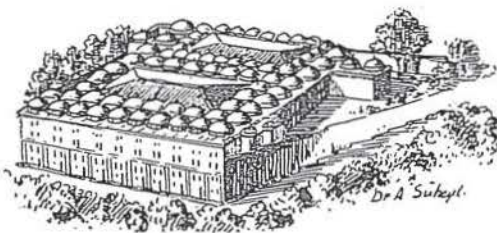
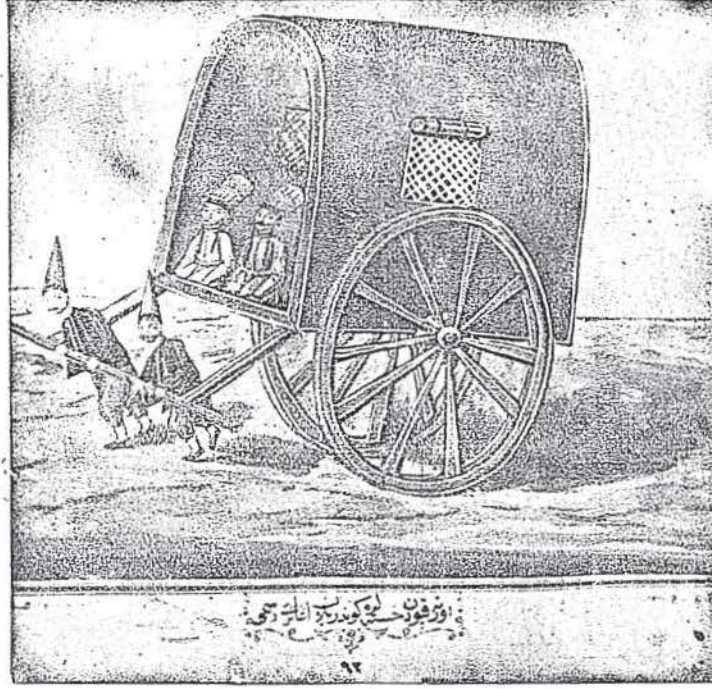

FIG. 32. — T. MAERHANT : Perspective restituée.

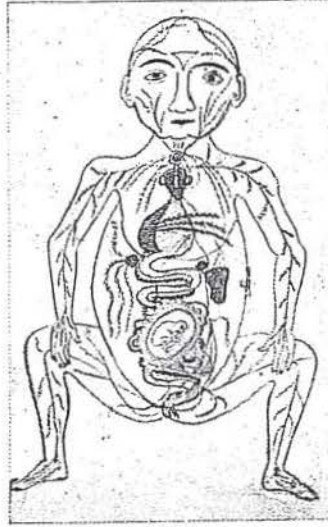
Amasya darüüşşifası (Hôpital d'Anber Abdullah d'Amassia 1308)

Süleymiye darüüşşifası (Hôpital Süleiman 1er en 1555)

Hasta nakliye arabası XVI ci asır.
(Voiture de trausportules malades au XVI e siècle. Top kapi sarayı. Hazne)

Şirvanlı Şemseddinin Teşrihül Ebdan eserinden cenin ve rahim resmini
havi levha. (Fœtus dans l'Uterus. Traité ilbustré d'anatomie de
Chirvanli Chemseddin, XVII e siècle. Bibliothèque Süleymaniye)

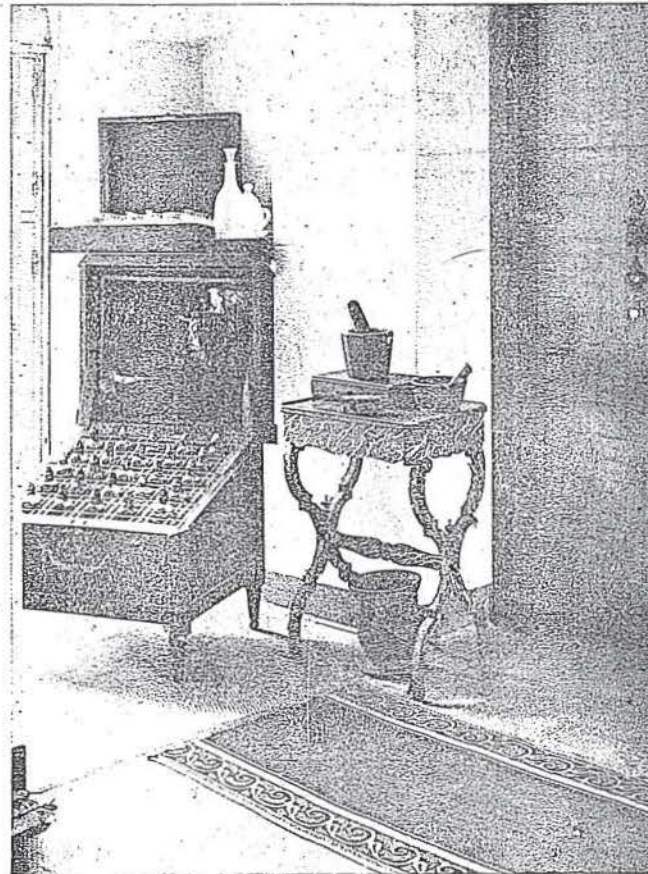

XVI ıncı asırda hekim başı (l'Archiatre au XVI e siècle) Top kapı sarayı. Hazne

مرکبلی سونچان صفت				
طوبور بود	دوا ایله نریه اولمش حود	طایهین سلاقی	فرنصل	اق زنجیل
درم	درم	بغدی	بغدی	بغدی
۴	۴	۴۴	۴۴	۴۴
حورلجان	قافولاه صغیر	صنایکلی پیر	شکر درم	سورنجان
بغدی	بغدی	بغدی	درم	درم
۴۴	۴۴	۴۴	۴	۴

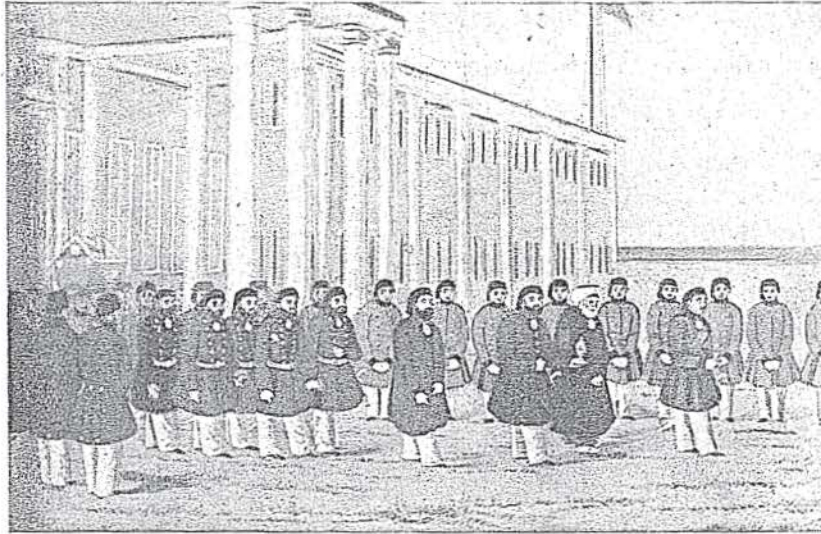
انوار افرات جویسی سیریه قشند یروب الی کاغذه تقسیم برله وضع ادر و ب برکای
 بر درم اولور برکای کلبه شکر باه و جلی صوم قشند یروب نوش املو
 عمل اندر سکر کوناج برکت استعمال اولور خوش ادر

1816 da bir ilâç reçetesi (Une ordonnance d'un praticien.
Top kapı sarayı. Hekim başı odası)

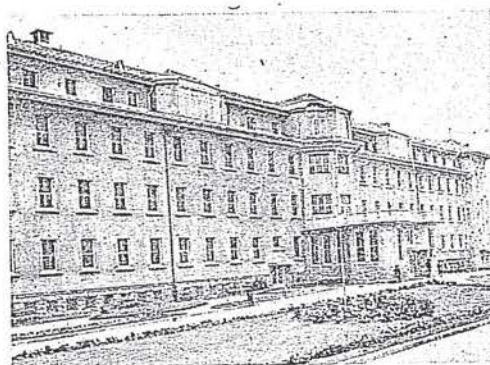

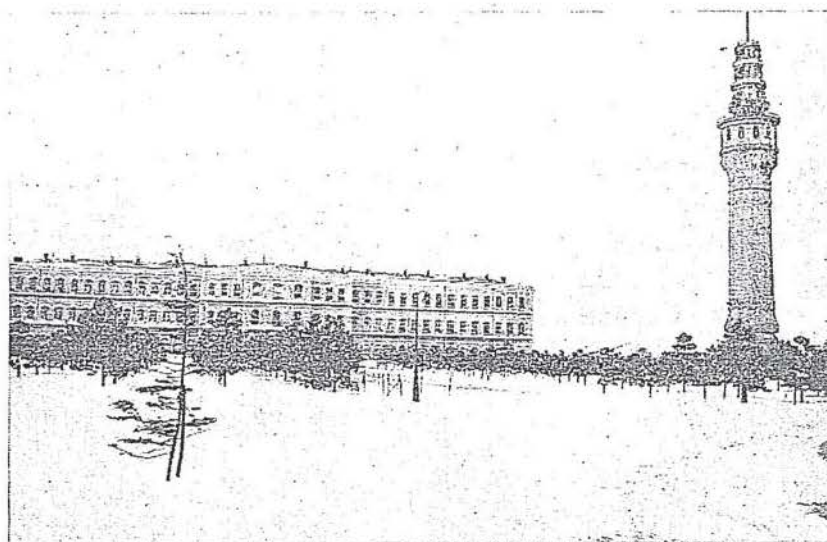
Bir doğum sahnesi (Une scène d'accouchement au XVIIIe siècle dans le harem du Serail. Zenan Name. Bibliothèque de l'Université)

1839 da Galata sarayında tıbbiye mektebinin Mahmud II tarafından yeniden kışadı (l'Inauguration de la Faculté de médecine à Galata serail en 1839 par Mahmud II)

Ankara numune hastanesi İsmet paşa pavyonu
(Hopital moderne d'Ankara. Pavillon d'İsmet pacha)

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi (Faculté de médecine de
l'Université d'Istanbul)